Д-р БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ,
дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

Історичні права українського народу до його :: народнього імени ::

□ □ □

ВІДЕНЬ — КИЇВ, 1918.
З друкарні Гольдгавзена у Відні.

I.

Боротьба за народнє імя.

(Русь — Україна.)

Ледви чи є на світї, крім українського народу, другий народ, якому довело ся би вести боротьбу за своє народнє імя, якому важив ся би хтонебудь заперечувати права до його народнього імени. А бореть ся наш народ за своє імя не від нинї тай не від учора: се боротьба цїлих столїть, цїлих людських поколїнь!

Отся боротьба українського народу за своє народнє імя почала ся вже з половини XIV. столїття, з хвилею упадку його державного життя. З Київської землї та з її осередку, Київа, вийшло старе історичне імя нашого народу й його земель: «Русь, Русин, руський». І хоч ще довгі часи, бо ще й в XI—XII. ст. звязуєть ся се імя лише з Київщиною, вже в XII. ст. зачинає проявляти ся свідомість, що «Русь» се усї землї нашого народу в противенстві до північних та східних земель,

заселених вправді близько спорідненими племенами тої-ж самої східно-словянської галузи, до якої належить і наш народ, з котрих одначе витворив ся, на зовсім инших умовах розвитку, зовсім окремий московський народ.

І над сими племенами запанували наші київські князї, несучи поміж них звітло Христової віри й освіту. Повстали там численні князївства, але спільного народнього імени сї землї не мали: кожда з них звала ся своїм власним іменем. «Русь» се була для північних лїтописців Київщина і її протиставлять вони під сим іменем виразно своїм землям. Та стало ся так, що, як висловив ся наш знаменитий історик Микола Костомарів, нашому народови «загарбано його народнє імя».

Около сього часу, як Київ упав остаточно під ударами татарської орди (1240 р.), в північно-східній сторонї прийшло до великого значіння одно з тамошнїх князївств, Московське князївство зі своїм осередком Москвою та стало єдинити під своєю владою инші князївства. В хвилї, як у першій пол. XIV. ст. тратить свою самостійність остачня частина давньої Руської держави, Галицько-волинське князївство (яке дістало ся під владу Польщі й Литви), московські князї, вважаючи себе спадкоємцями колишньої Руської держави як потомки київських князїв, називають ся

вже «великими князями всеї Руси». Що більше, московські князї стали вважати свої землї властивою, старшою Русю. Тодї то виринає вперве на означеннє північно-східних земель імя «Велика Русь», а на означеннє усїх земель нашого народу імя «Мала Русь». Але означуваннє усїх земель нашого народу іменем «Мала Русь» не має нїякої основи. В противенстві до цїлости Руської держави, витвореної київськими князями, «Малою Русю» звала ся в першій пол. XIV. ст. Галицько-волинська держава*).

Серед нашого народу була сильно закорінена свідомість, що його землям прислугує виключне право до імени «Русь». Бо не з Москви, а з Київа вийшло се імя, бо не Москва, а Київ мав стати по словам одного з наших перших князїв, Олега, «матїрю руських городів». Сю виключність права нашого народу до імени «Русь» різко підчер-

*) Останнїй її князь Болеслав-Юрій II підписував ся: „з Божої ласки природний князь усеї Малої Руси", а се відповідає иншому його підписови: „з Божої ласки князь Руської землї, Галичини і Володимирії". Польський король Казимир Вел. підписував ся „королем Польщі і Малої Руси", що означало Галичину й Волинь, бо лише сї части колишньої Руської держави були в його посїданню. А й з виданого у Відні 1772 р. австрійським правительством „Вступного виводу прав Угорщини до Малої Руси і Поділля" бачимо, що не до усїх земель нашого народу відносить ся імя „Мала Русь".

кує галицький літописець XIII. ст., називаючи галицько-волинського князя Романа Мстиславича «самодержцем всеї Руси» через се, що він в останнє зібрав у своїх руках майже всї землї нашого народу. Память про се жила ще й в часах Козаччини, бо й Хмельницький називав себе «руським самодержцем» або «Гетьманом Запорожського війська і всіх Руси», маючи тут очивидно на увазї землї нашого народу. Нашого стародавнього народнього імени «Русин», що ще почавши з X. ст. приходить в договорах наших князїв з Греками, в «Правдї Руській» і в нашій найдавнїйшій (т. зв. Несторовій) лїтописї, московський народ не знає зовсїм: там люде кажуть про себе «я русскій». Є се очивидно скорочене «русскій человѣкъ» і вказує не на руське походженнє московського народу, а на його колишню приналежність до Руської держави, на спільність віри й книжности, занесених там з Руси. Ще до кінця XVII. ст., а навіть і в XVIII. ст. волїли західні народи Европи вживати для земель московського народу імени Московщина в противенстві до імени Русь, на означенне земель нашого народу під володїннєм Польщі й Литви. А син царя Івана Грізного, Федір (1584—1598) називав себе царем і великим князем Москво-Росії».

Скоро одначе московський народ загарбав нам наше народнє імя «Русь». «руський», наш народ у почуванню своєї відрубности став уживати нового імени, хоч зарівно стародавнього, як тамто: свої землї став він звати «Україною», а себе «Українцями», «українським народом» *).

Вже в XII. та XIII. ст. «Україною» звали ся в наших лїтописях пограничні землї українського народу (н. пр. Переяславщина, галицьке Понизє й Забуже). Вправдї й у Московщинї звали ся пограничні землї «Україною», доля судила одначе так, що підчас коли деинде се імя не вийшло нїколи поза значіннє пограничa, звязало ся воно протягом часу тїсно й виключно з землями нашого народу. «Україна» стає у нашого народу чимсь незвичайним, чимсь живим, що вміє плакати над своєю недолею. В наших лїтописях, народнїх піснях і инших творах нашого письменства читаємо, як Україна «стогне», «журить ся», «сумує й оплакує», «ляментує» і т. п. Видно з сього, що нашій «Українї» судило ся стати чимсь більше, нїж звичайним пограничем. Вже в XVI. ст. усталюєть ся імя «Україна» й приходить на означеннє

*) Звертаємо увагу на наголос. Має бути: Украї́на, Украї́нцї, украї́нський а не: Укра́їна, Укра́їнцї, укра́їнський, як хибно вимовляють у Галичинї.

середнього та нижнього Подніпровя. І якраз се замітне, що як колись в княжих часах з Київа розширило ся на всї землї нашого народу імя «Русь», так само в часах Козаччини розширило ся звідти імя «Україна». Для князя Олега був Київ «матірю руських городів», для козаків був він «серцем України*).

Рішучий зворот у розумінню значіння імени «Україна» спричинили війни Хмельницького: народ став почувати себе великою одиницею й відчувати спільну приналежність поодиноких земель. «Україна в сім часї для нашого народу се вже не якесь пограниче, не Подніпровє, а усї його землї аж по Вислу. Се видно виразно з усїх сучасних народнїх дум та пісень: в них границею між Польщею й Україною є ріка Висла, поза яку втїкають прогнані козаками Поляки й Жиди та звідтам поглядають на Україну». Так само в деяких сучасних творах нашого письменства границею України є Висла. В одній віршi з XVII. ст. прославлено запорожське військо за се, що очистило Україну» з Ляхів і Жидів аж по Вислу. А в віршованій драмі з 1728 р. «Милость Божія» виступає Вість та звертаєть ся до України» зі сло-

*) В письмі з 1711 р. до Туреччини писали вони: „Як чоловікови без душі, так Українї годї жити без Київа“.

вами, що Хмельницький «по Вислу границю тобі закопав».

Погляд нашого народу, що його землї простягають ся до Висли («Колись наші діди над сією річкою козакували», як співаєть ся в сучасній народній пісні), опертий на старій памяти. сягаючій X. ст., яка не завмерла й в XVI. ст., а віджила в XVII. ст. в часах Хмельниччини *), з сею ріжницею, що відтепер імя «Русь» стало тож самим з іменем «Україна», а навіть почало останньому уступати місця. Хмельницький відгрожував ся перед польськими послами загнати Поляків за Вислу, а в Україні (значить ся від Висли) не мало бути «ні одного князя ні шляхтича». До сього мала йому помогти українська чернь, що жила «по Люблин, по Краків». Гетьман Виговський говорив про «права цїлої ста-

*) В записи Оди, вдови польського князя Мешка I., з 995 р. означено границї Руси аж по Краків. Німецький історик Герберштайн у своїм творі з 1549 р., а польський канонїк Красїньский в творі з 1574 р. подають, що границї Руси сягали Карпатських гір недалеко від Кракова. В договорі Хмельницького з угорським князем Раковцієм з 1657 р. згадані „городи по Вислу ріку, в яких жили руські люди благочестиві і церкви були“, в шведсько-українськім договорі з 1657 р. говорить ся про „границї і межі запорожського війська не тільки до ріки Висли, але аж до границь Прусії“, а в статтях Дорошенка з 1669 р. границя руського народу зачинаєть ся „від ріки Висли“.

ринної України або Руси, де була грецька віра й де є ще мова, а ж до Висли», а в письмі гетьмана Дорошенка з 1670 р. з вказівками для послів від запорожського війська на соїм читаємо про духовні й світські руського православного українського народу стани». Се найяркійші докази тожсамости імен «Русь» і «Україна» вже в XVII. ст.

Що «Україною» звали й на Заході Европи ті землї нашого народу, про се свідчать почавши від другої пол. XVII. ст. видавані там ґеоґрафічні карти України й ґеоґрафічні словарі. Голяндські й французькі ґеоґрафічні карти з XVII. й XVIII. ст. зображають поодинокі части великої України, а імено Київщину, Волинь, Поділлє, Браславщину, Червону Русь (Галичину) й Покуттє (з містами Галичем, Коломиєю і ин.), а місто Львів зачислене там до більших міст України». В деяких західно-европейських ґеоґрафічних словарях під іменем Україна находить ся й Холмщина.

З усього висше сказаного виходить ясно, що вже від половини XVII. ст. єствує нове загально-народнє імя: Україна», Українець, українські, та що анї польські анї московські судьи не можуть нїяк заперечити нашому народови історичного права до вживання сього імени.

II.

Великоросія чи Московщина?

(Як ми повинні називати наших північних сусідів?)

В статті п. з. «Боротьба за народнє імя» виказав я ті причини, задля яких наш народ після загарбання йому його народнього імени «Русь, руський» московським народом, приневолений був приняти для себе й своїх земель нове, хоч не менше старе імя, «Україна, Українець, український». Вказав я рівно-ж на брак всякої історичної основи в означуванню всїх земель українського народу іменем «Мала Русь», а земель московського народу іменем «Велика Русь» із сього згляду, що «Малою Русю» звала ся в першій пол. XIV. ст. в противенстві до цїлости Руської держави, витвореної київськими князями, тільки Галицько-волинська держава. Коли-ж під сю пору вживаєть ся в нашій публїцистицї (зарівно в австрійській як і в державній Українї) на означеннє земель московського народу імени «Великоро-

сія», *) то цілю отсеї моєї замітки є виказати, що ся назва не має не то ніякої історичної, ба, що більше, уживанє її не має ніякої льоґічної основи.

Зачнемо від браку льоґічної основи імени «Великоросія». Для зазначення своєї відрубности від московського народу вживає наш народ імени «Україна, Українець, український». Так щож? Мимохіть ми самі одночасно заперечуємо сю відрубність нашого народу, називаючи землї московського народу «Великоросією». Беручи льоґічно, коли єствує якась «Великоросія», мусить єствувати як протиставленнє до неї «Малоросія», а се, річ очивидна, мусить довести до погляду про єдинство обох народів, українського й московського, чи радше, як наказувала-б у тім випадку льоґіка, «малоруського» й «великоруського». На щастє не може тут мати рішаючого впливу «льоґіка» наших публїцистів і ми, сягаючи до історичних основ, можемо перейти над нею до дневного порядку, відзиваючись до нашої суспільности з горячою просьбою, щоби раз на все покинула всякий фальшивий встид перед уживанием імени

*) Ось у „Вістнику полїтики, лїтератури й житя“ ч. 22 з 2-го червня 1918 в статті А. Жука: „До кого повинна пристати Україна“, читаємо: „Щодо Росії, краще (!) сказати Великоросії, мусить Україна в даній хвилї старати ся досягнути одної мети“.

«Московщина. Москаль, московський», коли сього не встидав ся наш безсмертний ґеній, Тарас Шевченко *).

Ще не так давно, бо зараз після революції в Росії, коли то дехто покладав великі надії на «автономію» України й инших народів у федеративній злуці з Московщиною, у нас встидали ся назвати нашого північного сусіда його властивим іменем, зате залюбки уживано імени «Росія, Росіянин, російський». Передовсім яка тут льоґічна основа в означуванню сим іменем московського народу й його земель? Се-ж зовсім ясна річ, що імя «Росія» означало від початку XVIII. ст. державу, в котрої склад входили всякі инші народности, що «Росіянином» міг бути зарівно Москаль, як Українець або Поляк, подібно, як імя «Австрія» означає державу, а «Австрійцем» є кождий її

---

*) Коли ходить о фальшивий встид, то його у нас, на жаль, аж надто богато. Ось н. пр. в книжочці для народу проф. Грушевського: „Про старі часи на Україні“, С.-Петербург, 1907, що обіймає всього 176 сторінок, на ст. 69 при нагоді згадки про нарікання людий на Україні на Жидів, в 16-ти рядках дрібного письма пояснюєть ся, чому імени „Жид“ не належить вважати образливим!

Що до Шевченка, гл. н. пр. його „Розриту могилу“, де читаємо: „А тимчасом перевертні нехай підростають, та поможуть Москалеві господарювати“; „Чигирин“: „За що скородили списами московські ребра“; „Суботів“: „Там то він молив ся, щоб Москаль добром і лихом з козаком ділив ся“.

горожанин, чи він Українець, чи Поляк, чи Німець і т. д.

Розгляньмо тепер історичні основи, чи можна Московщину звати «Росією», а Москалів «Росіянами», «російським» народом. І так годить ся зазначити, що імя «Росія» є грецького походження, а пішло з грецької назви «Рос» (від VIII. ст. почавши) на означенє українського (руського) народу, заким ще московський народ зявив ся на історичній видівні. З імени Рос утворило ся пізнійше грецьке імя Розія на означенє Руської держави, що опісля перейшло до нашої мови. Уже київський митрополит (від 1415 р.) Григорій Цамвлак підписував ся «Григорій Росский», київський митрополит Ізидор перший в 1439 р. став підписувати ся київським митрополитом і всеї Росеї, а смоленський епископ Михайл у своїм посланію до папи римського з 1476 р. називає себе «селектом на митрополію Київського престола і всеї Росії», називаючи при тім наш народ «російськими Словянами», «російськими синами». Отже бачимо, що імя Росія, російський пішло з грецької мови, а вибразувало ся не в Московщині, а у нас на Україні. На се звертає увагу учений крилошанин пок. Антін Петрушевич у замітці, котра в нашій науковій літературі пішла зовсім у забуттє. Подаючи повисші факти, пише він: На основанії приве-

денних данних заключаєм. что названіє землї русской Росією. народа же русскаго російским возникло і виобразовалось нашею церковною єрархією южной Руси, от которой оно заімствованно сїверною Русією і до сих пор нею употребляет ся» *).

Є тому історичним фактом, що як на означеннє своїх земель і народу московський народ загарбав наше історичне імя «Русь, руський», так само на означеннє своєї держави загарбав він нам імя «Росія, російський». Цікаво, що навіть син царя Івана Грізного, Федір, не бачив виключности права свого народу до імени «Росія», підписуючись «Пресвітлим царем і великим князем Москво-Россії» **), а шведський король Карло XII. в дипльомі для запорожського війська з 10. мая 1710 р., вихвалюючи вірність гетьмана Орлика і «славного народу російського, що стогне в ярмі під преможним московським пановаиннєм» ***), признає не московському, а укра-

*) Літературний Сборник 1869, ст. 256. Крім сього додає він, що від імени „Росія“ „потом проізошло російскій, Росіянин“.

**) Гл. мою розвідку п. з. „Звідки пішло імя Україна“? Відень 1916, ст. 15.

***) Єнзен: „Орлик у Швеції“. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 92) ст. 93: „inclutae gentis Rossiacae, sub jugo impotentis dominationis Moscoviticae anhelantis“.

їнському народови, як впрочім стверджують се вище наведені історичні дані, право до назви «російський народ».

Вернім ся тепер до розглянення історичної основи імени «Великоросія». Користаючи з упадку самостійности останньої частини давньої Руської держави, Галицько-волинського князівства в першій пол. XIV. ст., московські князї стали вважати свої землї властивою, старшою Русю і звати їх Великою Русю, а землї нашого народу «Малою Русю». Історична основа імени «Велика Русь» дуже слабка, бо як уже згадано, імя «Мала Русь» означало тільки Галицько-волинську державу, отже «Великою Русю» супроти неї могла звати ся хиба цїлість колишньої Руської держави, витвореної київськими князями, а не землї московського народу. Через те нїякої історичної основи не має підпис царя Алексія Михайловича після піддання України Хмельницьким Московщинї в 1654 р.: Божою милостю, ми великий государ, цар і великий князь Алексїй Михайлович, всеї Великої і Малої Россії самодержець».

Властивим народним іменем нашого північного сусїда є імя Московщина, Москаль, московський». Як з Київа шиню імя Русь» (ще в XI—XII. ст. іти в Русь значило іти до Київа, вийти з Руської землї, значило вийти до Київщини) й розширило ся постепено на всї землї українського народу, так

з Москви пішло імя «Московщина», поширюючи ся на землї московського народу. Инша річ, що великі князї московські, вважаючи себе як потомки київських князїв, спадкоємцями давної Руської держави, покинули вживати на означеннє своїх земель імени «Московщина» (хоч цар Федір Іванович, як то ми бачили, зове їх «Москво-Росією»), а загарбали нашому народови імя «Русь». Одначе ще до кінця XVII. ст., а навіть у XVIII. ст. волїли західні народи Европи уживати для земель московського народу і для нього самого імени «Московщина», «Москалї» (Moscovia, Moscovitae) в противенстві до імени «Русь» (Russia, Ruthenia), уживаного на означеннє земель нашого народу під володїннєм Польщі й Литви.

Так само козаки в дипльоматичній переписцї з поч. XVIII. ст. все протиставлять Українї «Москалїв». Наведу хоч би лише кілька прикладів. І так у меморіялї з 1711 р., котрий козаки мали предложити турецькій Портї, нарікають вони, що «несправедливий Москаль посягає по Київ, столичний город України й бажає його відорвати», додаючи при тім, що «як чоловікови без душі, так Українї годї жити без Київа» *). А гетьман Орлик у своїм меморіялї

*) Колесса: „Матеріяли до історії Козаччини з рр. 1709—1721, зібрані в Шведськім Державнім Архіві в Штокгольмі". Львів

до шведського короля Карла XII. (між 1711 а 1713 р.) протиставить «всему українському народови» «Москалїв», пишучи з жалем про «московське ярмо й піддаство» *).

Бачимо з повисших заміток, що зарівно льоґіка й історія промовляють против уживання імени «Великоросія». Не стало вже Росії як держави, остав нинї лише народ, але він анї «російський», анї «великоруський», тільки «московський». Багато в нас було нарікань на те, що наші сусїди Поляки зовуть нас «Малорусинами» (Malorusini), а у Нїмцїв ми ще до недавна були «Kleinrussen» (Малороси). Та на се одна тільки рада: Шануймо самі себе, то й нас будуть шанувати!

1910 ст. 12: „iniuste Moscus praetendit metropolim Ucrainae urbem Kioviam, eamque ab Ucraina separare conatur".

*) Записки Н. Тов. ім. Шевченка т. 92 (стаття Снєєна), ст. 114 і 116: „gens universa Ucrainensis ad fortia contra Moscos agenda allici nobisque coniuri possit"; „Moscoi"; „iugum Moscoviticum"; „Scylla Moscoviticae subiectionis".